

bazen op het vliegveld die opzettelijk langzaam lieten werken, enige tijd in arrest gehouden¹; soortgelijke maatregelen moest de *Sicherheitspolizei* nemen op de vliegvelden bij Eindhoven en Volkel (in de Peel).²

Wij zijn er van overtuigd dat op heel veel meer plaatsen in het bedrijfsleven door employé's en arbeiders al in '40 met toenemende tegenzin gewerkt is aan de orders van welke men wist dat zij de *Wehrmacht* zouden versterken. Philips zal bepaald niet het enige bedrijf geweest zijn waar, met name door jongere krachten, 'flink op de directie gescholden werd. Het was ons onbegrijpelijk', aldus één dier jongeren, 'dat er zoveel militaire orders uitgevoerd werden. Gezegd werd dan: als wij het niet doen, laten ze het in Duitsland doen en slepen ze daartoe onze machines weg. Dat argument was misschien wel juist ook, maar dat voelden we toen niet zo.'³ Eén geval is ons bekend waarin personeelsleden uitdrukkelijk protest aantekenden tegen de hulpverlening aan de vijand: dat waren de PTT-ambtenaren die door de *Forschungsstelle* ingeschakeld werden bij het af luisteren van het radioverkeer in Engeland en andere landen; zij beriepen zich bij de hoofddirectie van de PTT op het Landoorlogreglement en op de 'Aanwijzingen', overigens vergeefs.⁴ De gevoelens waarmee deze PTT'ers het hun door die hoofddirectie opgedragen werk uitvoerden, kan men zich indenken. Trouwens, dat onbehagen maakte zich later ook van menige bedrijfsdirectie meester. Het kwam niet zelden voor dat een bedrijf dat aanvankelijk Duitse orders gezocht had, spoedig wegen en middelen beraamde om ze af te wijzen. Bij de Amsterdamse Ballastmaatschappij ving dat al begin '41 aan. Zij wist het totaal aan werken die voor de Duitsers uitgevoerd werden, tot een vijfde van al haar werken te beperken; medewerking aan de aanleg van Duitse kustversterkingen werd in '43 uitdrukkelijk door haar geweigerd, waarna de maatschappij onder een Duitse *Verwalter* kwam te staan. Een en ander verhinderde niet dat de twee directeuren, de gebroeders A. F. en C. F. de Vilder, na de oorlog in Amsterdam als typische 'bunkerbouwers' beschouwd en behandeld werden (hetgeen zij, wat men verder ook in hun beleid in '40 mag afkeuren, nu juist niet geweest waren); welke mishandelingen zij als gevolg daarvan ondergingen, krijgen wij nog in een later deel te beschrijven.

Toen eenmaal bleek (en dat bleek al in de herfst van '40) dat de Duitse overwinning toch niet zo vaststond als gemeend was door de meeste secretarissen-generaal, in leidende kringen van het bedrijfsleven en door een deel van de publieke opinie, zat men vast; toen was de samenwerking met de

¹ 'Meldungen aus den Niederlanden', 15 (1 okt. 1940), p. 5. ² A.v., 22 (26 nov. 1940), p. 26. ³ H. P. Linthorst Homan, 16 april 1958. ⁴ J. G. Visser: *PTT 1940-1945*, p. 64.